

Први балкански рат

Из Википедије, слободне енциклопедије

Први балкански рат, који је трајао од 8. октобра 1912. до 30. маја 1913. године су водиле балканске земље: Србија, Црна Гора, Грчка и Бугарска (чланице Балканског савеза) против Османског царства. Армије балканских држава су успеле да савладају бројчано слабије и стратешки лоше организоване армије Османског царства што им је омогућило да постигну брзу победу. Рат је окончан миром по коме је Османско царство било принуђено да се одрекне скоро свих својих територија на Европском континенту (Балканском полуострву), које су касније подељене међу савезницима и на којима је касније створена нова држава - Кнежевина Албанија. Упркос њиховој апсолутној победи у Првом балканском рату, чланице Балканског савеза су биле незадовољне постигнутим мировним уговором, јер је мировни уговор, који су скројиле велике силе, био противан ранијим договорима и плановима које су чланице савеза међусобно закључиле и договориле. Отклањањем претње коју је представљало Османско царство и незадовољство мировним уговором, подигле су се тензије међу доскорашњим савезницама што ће ускоро резултовати Другим балканским ратом.

Предуслови за рат

Тензије међу балканским државама (углавном између Србије и Бугарске) због претензија према територијама Османског царства као што је била Румелија (Источна Румелија), Тракија и Македонија су спласле интервенцијом великих сила средином 19. века. Циљ интервенције био је да се осигура већа заштита хришћана у османским провинцијама са већинским хришћанским становништвом које је што се криза царства све више продубљивала било изложено све већим притисцима и прогонима. До 1867. године, Грчка, Србија и Црна Гора су осигурале своју независност, која је и потврђена на Берлинском конгресу деценију касније.

Крајем 19. и почетком 20. века Османско царство се налазило у великој кризи и стално су га потресали како унутрашњи тако и спољашњи удари тако да његова дипломатија и армија нису биле у ситуацији да бране интересе и интегритет царства. Италијанска победа у Турско-италијанском рату је имала велики утицај на Балканске државе да се припреме за рат против Османског царства тако да су Балканске државе под покровитељством Русије, у пролеће 1912. године почеле са преговорима а почетком јесени 1912. године и створиле Балкански савез. Чланице Балканског савеза су напале Османско царство, мало пре завршетка Турско-италијанског рата.

И пре почетка рата неке од чланица Балканског Савеза (посебно Србија и Бугарска) су имале планове за ширење својих граница. Крајем 19. и почетком 20. века појављивале су се у одређеним српским круговима жеље за територијалним ширењем, а један од потенцијалних праваца је био запад или Босна и Херцеговина. Међутим и у Бечу су већ дуго постојали планови који су се тицали Босне и Херцеговине и њеног припајања монархији што је и учињено Аустроугарском окупацијом (1878) па онда и анексијом Босне и Херцеговине (у октобру 1908). Аустроугарском анексијом Босне и Херцеговине Србији је ускраћена прилика да се шири према западу, зато се Косово, Метохија и југ Србије наметао као логични и једини правац према коме је Србија могла да шири своје границе. Бугарска, која је у априлу 1909. осигурала потврду о својој независности и од Османског царства, уживала је уједно и пријатељство и подршку Русије, такође је имала претензије на Тракију и Македонију као могуће правце за ширење својих граница.

Почетак рата

Реагујући на стварање Савеза, велике силе, нарочито Француска и Аустроугарска, су покушале да одговоре чланице савеза да иду у рат али им то није успело. Крајем септембра и чланице Балканског савеза и Османско царство су мобилисали своје армије и спремили се за рат. Црна Гора је била прва чланица савеза која је 8. октобра, објавила рат Османском царству. Остале три чланице су, 13. октобра послале ултиматум Порти који је она није могла да прихвати тако да су се 17. и 18. октобра у рат укључиле и остале чланице.

План рата

Савезници нису разрадили заједнички план наступања нити су начинили било какав покушај координације међу собом. Тако да је свака држава за себе водила рат, мада су се битке водиле на четири различита фронта. Бугари су се суочили са већином Османлијских снага, које су штитиле путеве до Цариграда, у Тракији, са секундарним операцијама према Македонији; Срби и Црногорци су оперисали на према Косову и Метохији, Сјеничком и Пљеваљском санџаку, Северној Македонији и Албанији; Грци су оперисали у Јужној Македонији, у правцу Солуна као и према Епиру и Јонији (Јањинама).

Краљевина Бугарска

Бугарска, често називана „Пруска Балкана“, је била војнички најјача од све четири државе савезнице, са великом, добро обученом и добро опремљеном армијом. У периоду мира армија је бројила 60.000 војника, у току рата тај број је повећан на 370.000 војника, а до краја рата мобилисано је скоро 600.000 војника, што је био огроман број војника за једну државу која је тада имала 4.300.000 становника. Бугарске снаге бројиле су; 9 пешадијских дивизија, 1 коњичку дивизију и 1.116 артиљеријских цеви. Званично врховни командант бугарских снага је био краљ Фердинанд I, мада је заправо команда била у рукама његовог заменика, генерала Михајла Савова. Бугари су такође поседовали малу морнарицу од шест торпедних чамаца, који су углавном патролирали бугарском обалом Црног мора.

Главни бугарски циљеви су били освајање Тракије и Македоније. Међутим, Македонија је требало да буде подељена између Бугарске, Србије и Грчке, али Бугари су се и даље надали да ће њима припасти највећи део Македоније заједно са важним лучким градом Солуном. Бугари су развили већину снага у Тракији, формирајући три армије; Прва армија, под командом генерала Васила Кутинчева, имала је у свом саставу 3 пешадијске дивизије и била је развијена јужно од Јамбола, са задатком да оперише низ реку Тунџу. Друга армија, под командом генерала Николе Иванова, имала је у свом саставу 2 пешадијске дивизије и 1 пешадијску бригаду, била је развијена западно од Прве армије са задатком да заузме јаку град-тврђаву Једрене (Адријанопољ). Трећа армија, под командом генерала Радка Димитријева, била је развијена источно и иза Прве армије, и била је ојачана коњичком дивизијом која је била скривена од Османлијске команде. Трећа армија је у свом саставу имала 3 пешадијске дивизије и имала је задатак да пређе преко планине Страње и заузме тврђаву (Лозенград) Кирк Килиссе. Друга и 7-ма дивизија добиле су засебне улоге, и оперисале су у Западној Тракији и источној Македонији.

Краљевина Србија

Србија је успела да сазове 230.000 војника са 230 топова, груписаних у 10 пешадијских дивизија, две независне бригаде и једну коњичку дивизију под ефективном командом бившег министра рата Радомира Путника. Српска висока команда, је према предратно формираним стратегијама закључила да ће се одлучујућа битка против Турске Вардарске армије највероватније одиграти у висоравни Овче Поље, испред Скопља. У ту сврху су основане три армије чији је задатак био да напредују према Скопљу, док су једна дивизија и независна бригада имале да делују са Црногорцима у Новопазарском санџаку.

Прва армија, под командом генерала Петра Бојовића, била је највећа по броју и снази, зато је чинила центар снага које су напредовале према Скопљу. Друга армија, под командом генерала Степе Степановића, састојала се од једне српске и једне бугарске дивизије. Чинила је лево крило снага и имала је наређење да напредује према Страцину. Укључење бугарске дивизије у другу армију, је био чин предратног договора између српских и бугарских команданата, али је одмах по почетку рата бугарска дивизија одбила да слуша и поштује наређења генерала Степе Степановића, и само је поштовала наређења која су стигла из бугарске високе команде. Трећа армија, под командом генерала Божидара Јанковића, чинила је десно крило и имала је задатак да ослободи Косово и Метохију и после тога да се придружи осталим двома армијама у очекиваној бици код Овче Поља.

Краљевина Грчка

Оклопна крстарица Авероф, командни брод грчке флоте. У време рата, била је најмодернији ратни брод у грчкој морнарици и уједно модернији од свих бродова у осталим морнарицама које су учествовале у рату, и играла је кључну улогу у операцијама грчке морнарице у Егејском мору.

Грчка је сматрана најслабијом од три главна савезника, због тога што је претрпела пораз од Османског царства у Грчко-турском рату (1897. године), и од ње се није очекивало да одлучно допринесе у борбама против османлијске армије. Успела је да сазове око 120.000 војника, од којих је 80.000 имало учешће у рату. Међутим, Грчка је имала јаку морнарицу, која је била од виталног значаја за Савез, зато што је могла да спречи брза турска појачања из Азије у Европу. Како је грчки амбасадор у Софији изјавио током преговора који су претходили грчком уласку у савез: „Грчка може да обезбеди 600.000 војника за рат. 200.000 војника за борбу на ратишту, а наша флота ће спречити турска појачања од отприлике 400.000 војника која би иначе била превезена од Галипоља до Солуна.“

Када је рат почео војска је још увек била под реорганизацијом Француске војне мисије. Након мобилизације, основане су две армије. Тесалијска армија, под командом престолонаследника Константина, са генерал-поручником Панајотисом Данглисом као његовим шефом генералштаба, састојала се од 7 пешадијских дивизија, једне коњичке бригаде и 4 независна Евзони батаљона, и бројила је око 100.000 војника. Од ње се очекивало да савлада утврђене пограничне турске положаје и напредује према западној и централној Македонији, са циљем да заузме Солун. Осталих 10.000 до 13.000 војника, су били додељени Епирској армији, под командом генерал-поручника Константиноса Сапоунтакиса, чији је задатак био да напредује према Епиру. Пошто није постојала шанса да ће моћи да заузме главни град Епира и јаку град-тврђаву Јањину, њена мисија је се сводила на то да држи турске снаге у региону заузетим све док Тесалијска армија не заврши своје операције и пошаље појачања.

Од грчке морнарице, се у међувремену очекивало, да заузме острва у Егејском мору која су још увек била под османлијском влашћу и да осигура превласт на мору. Овај задатак је био поверен Егејској флоти, под командом контраадмирала Павлоса Кудуриотиса, и у ту сврху флоти су додељена 3 бојна брода, 7 разарача, и најновијија крстарица Авероф, на којој су у почетку лежале све грчке наде за превласт на Егејском мору. Такође су основане мале групе разарача и торпедних чамаца са задатком да очисте Егејско и Јонско море од малих Османлијских пловила. Грчка војска се касније спојила са српским трупама.

Краљевина Црна Гора

Црногорци су имали репутацију очврснутих и искусних бораца, али њихова војска је била и мала и застарела. По завршетку мобилизације у првој седмици октобра, Црна Гора је сакупила 35.600 војника са 126 топова, и били су организовани у четири дивизије, свака од три бригаде. Врховни командант је био краљ Никола, мада се права команда налазила у рукама његовог шефа генералштаба, генерала Лазаровића. Главни циљ црногорске војске је био да освоји важан град Скадар, док је секундарне операције требало спроводити у околини Новог Пазара.

Османско царство

Османлије су се 1912. године, налазиле у тешкој позицији. Још увек су били у већ одуженом рату са Италијанима у Либији, који је трајао до 15 (18) октобра, неколико дана по почетку Балканског рата. То је био један од разлога што нису били у могућности да значајније појачају своје положаје на Балкану, како су се односи са балканским државама погоршавали.

Османлијске војне способности су биле увелико ометене нестабилностима у царству које је проузроковала Младотурска револуција и неколико противреволуционалних побуна у следећим месецима (противреволуционарна побуна (1909) и 31. мартовски инцидент). Начињени су покушаји да се војска реорганизује под немачком војном мисијом, али ефекти реорганизације су били дискутабилни. Регуларна војска (низам) је била добро опремљена и обучена, али јединице које су служиле као допуне и резерве регуларној војсци (редифи) су биле састављене од немуслиманског становништва нису показале задовољавајуће борбене способности.

Османлије су могле да сакупе и пошаљу далеко већи број војника у рату против Балканског савеза, али пошто је грчка морнарица контролисала Егејско море, трупе су морале да буду пребачене из Азије у Европу копненим путем и то само једном железничком пругом.

Начелник генералштаба војске Османског царства у периоду од 1908. до 1914. године је био Ахмед Изет-паша. Када је избио Први балкански рат он је био у Јемену. Генерал Назим-паша није следио ставке плана Ахмед Изет-паше по којем је у случају напада балканских савезника требало повући војску на запад на територију коју данас обухвата Албанија, а на исток у Румелију и спроводити одбрамбену тактику док се војска из азијских провинција царства постави на положаје на Балкану. Назим-паша је уместо тога донео, показало се катастрофалну, одлуку да се истовремено сукоби са војскама балканских савезника које су у том тренутку биле бројчано знатно надмоћније.

Операције

Црна Гора је 8. октобра 1912. године, објавила рат Османском царству и тиме започела Први балкански рат.

Бугарске операције

Прве велике битке у Првом балканском рату су биле, на одбраменој линији Адријанопољ - Кирк Килисе (Лозенград), где су бугарска Прва и Трећа армија (заједно 110.000 војника) поразиле османлијску источну армију (130.000 војника) близу Гечкенлија, Селиолау и Петре. Тврђава Једрене (данас Едирне у Турској) је опседнута а Кирк Килисе (Лозенград) је заузет без отпора под притиском Бугарске Треће армије. Бугарска висока команда је одлучила да сачека неколико дана, што је дало османлијама времена да заузму одбрамбене положаје на линији Лулебургаз-Караагач-Бунархисар. Упркос томе, Бугарска Прва и Трећа армија су поразиле османлијске снаге које су бројиле неких 130.000 војника, и стигле до Мраморног мора. Османлије су уз помоћ нових појачања из Азије, успели да успоставе трећи и најјачи одбрамбени положај на линији Чаталџа, одмах преко пута полуострва на коме се налазио Истанбул (Константинопољ). Бугари су 17. новембра, отпочели са нападима на линију Чаталџа, али су овога пута били одбијени.

Османлије и Бугари су се 3. децембра, сложили да се склопи примирје којем су присуствовали представници Србије и Црне Горе. После потписаног примирја почели су мировни преговори у Лондону, на којима су учествовали и представници Грчке иако су они одбили да се склопе мир јер је Грчка планирала да настави војне операције у Епиру са циљем заузимања Јањине. Мировни преговори су прекинати 9. фебруара, када је Младотурски пуч у Цариграду под вођством Енвер-паше збацио владу Киамил-паше. По истеку примирја 16. фебруара, настављена су ратна дејства.

Нове османлијске снаге су стигле у Булаир и Саркој (Шаркој), али су после тешких борби биле смрвљене и одбачене од новонастале Четврте бугарске армије, под командом генерала Стилиана Ковачева. Османлијска офанзива на Чаталџи је такође пропала.

Бугари су 11. марта, отпочели са последњим нападом на Једрене (Адријанопољ). Бугарске снаге, под командом генерала Николе Иванова, појачане са српском другом армијом (тачније две српске дивизије и нешто помоћних јединица) генерала Степе Степановића и српском тешком артиљеријом (38 опсадних топова и хаубице промера од 120 и 150 mm), заузеле су „неосвојиви“ град. Истовремено, Срби и Црногорци су успели да освоје Скадар а Грци су заузели Јањине пошто су савладали османлијске положаје код Бизанија. Мир између Османског царства и Балканског Савеза је закључен 30. маја 1913. године.

Српско-црногорске операције

Све веће битке које је краљевина Србија водила у Првом балканском рату су биле на просторима Македоније. План српске војске је био да уништи Турску Вардарску армију пре него што Османлије успеју да заврше мобилизацију и концентрацију својих снага.

Српски команданти су сматрали да ће већина османлијских снага бити развијена у Вардарској долини и на стратешки важној висоравни Овче Поље. Циљ је био да се са три армије и двокраким нападом опколи

османлијска армија. Кумановска битка, која је почела одмах на почетку рата трајала је између 23-24. октобра 1912. године, и била је прва велика битка коју је водила српска војска у Првом балканском рату. Резултат битке је била српска победа над Турском Вардарском армијом (генерал Радомир Путник је после битке унапређен у чин војводе). После овог тешког пораза, османлијска армија је била принуђена да напусти већи део вардарске долине уз тешке губитке у људству (углавном дезертерство) и ратном материјалу. Битка код Прилепа, била је друга битка у Првом балканском рату која се одиграла 3. новембра 1912. године. Српска војска се борила против османлијске војске близу града Прилепа. Битка је трајала три дана, после чега је османлијска армија била надјачана и присиљена на повлачење. Битка код Битоља, је била трећа велика битка коју је водила српска војска против османлијског царства и одиграла се близу Битоља и трајала је између 16-19. новембра 1912. године. Српска војска је одлучно поразила османлијску војску у овој бици и ушла у Битољ 19. новембра 1912. године. Освајањем Битоља Срби су контролисали југозападну Македонију, заједно са симболички важним градом Охридом. Српском победом у бици код Битоља, петовековна османлијска власт над Македонијом је окончана. Српска Прва армија је била највећа по броју и снази и водила већину битака у Првом балканском рату, тако да су неки Срби желели да Прва армија настави да напредује низ вардарску долину до Солуна. Војвода Путник је то одбио, пошто је био свестан да Аустроугарска неће прихватити Српски излазак на море а посебно не на Јонско море, а пошто су Бугари и Грци већ били у Солуну, појављивање српских снага у Солуну би само још више замрсило већ сложену ситуацију. Мање српске јединице су послате у Санџак да координишу са Црногорцима. Врховни командант српске војске је био генерал Радомир Путник.

Снаге Црне Горе су дејствовале у три смера ка: Рашкој, Метохији, Скадру.

На прва два фронта снаге Црне Горе са једне и трупе Србије са друге стране ослободиле су Рашку, Метохију и Косово и тако успоставиле заједничку границу, након чега се већи део војске Црне Горе окренуо опсади Скадра, који је представљао најјаче турско упориште у том делу Балкана.

Грчке операције

Тесалијска армија, под командом престолонаследника Константина напредовала је према Солуну из правца југа, и успешно је савладала османлијски отпор код Сарантапора. После још једне грчке победе код Пазара (Енице Вардар) (Јаница, Грчка), град Солун и његов гарнизон су се предали Грцима 9. новембра. У исто време Бугари су послали своју Седму дивизију са севера у правцу града али је она стигла дан после предаје града Грцима. До 10. новембра, грчка окупациона зона се проширила од Дојранског језера до реке Струме. Међутим, у западној Македонији, Грци су 15. новембра претрпели пораз у бици код Банице.

У Епиру, епирска армија је заузела Превезу, али није била довољно снажна да освоји одбрамбене положаје код Бизанија (одбрамбене положаје су дизајнирали немачки стручњаци), који су чували прилаз Јанини. Када је Тесалијска армија завршила своје операције у Македонији, велики део њених снага је био послат у Епир, тако да је Грчка војска успела да прегази османлијске положаје у бици код Бизанија и коначно заузме Јанину 6. марта 1913. године.

Грчка морнарица је почела да делује од првог дана рата. Од 6. октобра до 20. децембра 1912, грчки морнарички и војни одреди су освојили скоро сва острва у источном и северном Егејском мору, и успоставили секундарну базу у заливу Мудрос на острву Лемнос, и тако контролисали излаз из Дарданела. Морал грчким морнарима је још више подигао поручник Николаос Вотсис када је 8. новембра, под окриљем ноћи са својим торпедним чамцом упловио у солунску луку и потопио стару османлијску оклопњачу Фет-и-Буленд.

Османлијска флота је у почетку рата остала унутар Дарданела, начињени су покушаји да она изађе на Егејско море али ју је у два наврата поразила грчка морнарица у поморским биткама код Дарданела (Ели) и Лемноса, и то захваљујући тактичкој иницијативи контраадмирала Павлоса Кудуриотиса. Једини успех османлијској морнарици је постигла лака крстарица Хамидије. Неколико дана пре поморске битке код Лемноса, лака крстарица Хамидије је добила задатак да напада грчке трговачке бродове, и тако створи диверзију за коју су се османлијски команданти надали да ће одвући грчки командни брод Авероф у потеру за њим и тако ослабити

остатак флоте. Османлијски план је пропао али је лака крстарица Хамидије постигла неколико успеха, потопивши неколико грчких бродова и бомбардујући неке грчке луке.

Мир и последице рата

Лондонски споразум о миру закључен је 30. маја 1913. године уз посредство великих сила и окончао је Први балкански рат. Овим уговором Османско царство је било принуђено да се одрекне свих својих европских провинција западно од линије Енос - Мидија. Иако је требало да чланице Балканског савеза, као победнице Првог балканског рата, саме диктирају мировне услове у склапање мировног уговора су се умешале и велике силе. Долазак српске војске на јадранску обалу је изазвао снажне дипломатске протесте Италије и Аустроугарске.[14] Србија, Грчка и Црна Гора су морале да напусте Албанију. На стварању Албаније инсистирале су Италија која је имала своје планове према Албанији и Аустроугарска која је тиме желела да спречи Србију да изађе на море и тиме је ослаби у предстојећем сукобу који је био неминован после анексије скоро целокупне територије балканских вилајета Османског царства.

Овим уговором је: успостављена нова држава - Албанија, Грчкој је додељен Крит, Санџак је подељен између Србије и Црне Горе, Бугарска је добила део Тракије западно од линије Енос - Мидија. Међутим, није била донесена дефинитивна одлука о Македонији, која је остала предмет неслагања међу савезницама.

Незадовољство Лондонским уговором о миру који је створен уз утицај великих сила и неслагања међу савезницама око освојених територија у Македонији, довешће до избијања Другог балканског рата у јуну 1913. године који ће између себе водити дојучерашње савезнице. Коначан мир је постигнут Букурештанским споразумом 12. августа 1913. године.